

Conserva Times

Η συντακτική ομάδα του
Conserva

Τριμελές Διοικητικό Συμβούλιο:

Μακρή Λαμπρινή (αρχισυνταξία)
Κακοδειπνάκης Αλέξανδρος
Τσίρου Ελευθερία

Αλεξανδράκη Ειρήνη
Αποστολάκης Γιάννης
Δρίβα Βασιλική
Κουλιανού Μαρία

Γραφιστική Επιμέλεια:

Κυριακίδου Μάρθα

Στοιχεία:

Το **Conserva Times** είναι μια
πρωτοβουλία του ΠΑ.Σ.Ε.Σ.Α.Ε.Τ.

Η κυκλοφορία του είναι
τριμηνιαία και ο σκοπός του είναι
να προάγει τη διάδοση της
γνώσης εντός της κοινότητας
των συντηρητών, να ενημερώνει
για τις τελευταίες εξελίξεις στον
τομέα και να προβάλλει συνολικά
την επιστήμη της συντήρησης.

Θέλεις να συμμετάσχεις;

- 📧 Στείλτε τη συμμετοχή σας στο
pasesaet@gmail.com, έως
15 Μαΐου, για να δημοσιευτεί
το άρθρο σας στο τεύχος 2,
Ιουλίου - Σεπτεμβρίου
- 📧 Στείλτε σχετική φωτογραφία
και διεκδικείστε τη θέση σας
στο εξώφυλλο

Περιεχόμενα

01 Μήνυμα του προέδρου του ΠΑ.Σ.Ε.Σ.Α.Ε.Τ.

Γκενές Νίκος | σελ.04

02 Εισαγωγικό σημείωμα

Μακρή Λαμπρινή | σελ.06

03 Τα νέα του ΠΑ.Σ.Ε.– Σ.Α.Ε.Τ. | σελ.08

04 Από το σκοτάδι του βυθού στο φώς: Η διάσωση των ενάλιων αρχαιοτήτων

Κακοδειπνάκης Αλέξανδρος | σελ.10

07 Η αλληλεπίδραση μεταξύ μουσειολογίας και συντήρησης

Κουλιανού Μαρία | σελ.24

05 «Το Ναυάγιο των Αντικυθήρων: 124 χρόνια υποβρύχιας αρχαιολογικής έρευνας»

Αλεξανδράκη Ειρήνη | σελ.15

08 Η ιστορία του περισσότερου κλεμμένου πίνακα ζωγραφικής

Τσίρου Ελευθερία | σελ.28

06 Συντήρηση & αρχαιολογία: name a more iconic duo!

Μακρή Λαμπρινή -
Δρίβα Βασιλική | σελ.19

09 Που παίζει τέχνη; | σελ.32

Μήνυμα του προέδρου του ΠΑ.Σ.Ε.Σ.Α.Ε.Τ.

*Αγαπητοί συνάδελφοι, εκλεκτοί φίλοι του χώρου της
συντήρησης έργων τέχνης αλλά και τη πολιτιστικής
κληρονομιάς,*

Με ιδιαίτερη χαρά σας παρουσιάζουμε το πρώτο τεύχος του *Conserva Times*, ενός περιοδικού αφιερωμένου στον τομέα της συντήρησης και όχι μόνο!

Ως Πρόεδρος του Πανελλήνιου Σωματίου Εργαζομένων στη Συντήρηση Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης (ΠΑ.Σ.Ε.-Σ.Α.Ε.Τ.), νιώθω βαθιά την ανάγκη να υπογραμμίσω τη σημασία ενός ανοιχτού διαλόγου, ενημέρωσης και ανταλλαγής γνώσεων μεταξύ των επαγγελματιών του κλάδου μας, ένα βήμα όπου θα μπορούμε να μοιραστούμε γνώσεις, εμπειρίες, προκλήσεις και επιτυχίες.

Η συντήρηση έργων τέχνης αποτελεί ένα απαιτητικό και πολυσύνθετο επάγγελμα, που συνδυάζει επιστημονική γνώση, τεχνικές δεξιότητες, αφοσίωση, πάθος και θυσίες. Παρά τις προκλήσεις και τις δυσκολίες, το έργο των συντηρητών είναι ανεκτίμητης αξίας, καθώς συμβάλλει καθοριστικά στη διατήρηση και ανάδειξη της πολιτιστικής μας κληρονομιάς.

Ωστόσο, συχνά οι προσπάθειες, οι καινοτόμες πρακτικές και οι επιτυχίες του κλάδου μας δεν γίνονται γνωστές στο ευρύ κοινό. Το *Conserva Times* έρχεται και ευελπιστεί να καλύψει αυτό το κενό, δημιουργώντας έναν χώρο όπου οι φωνές των συντηρητών θα ακούγονται δυνατά.

Στόχος του περιοδικού είναι να αναδείξει τις μεθόδους, τις τεχνολογικές εξελίξεις, τις καθημερινές προκλήσεις και τις ιστορίες των επαγγελματιών του χώρου, προσφέροντας παράλληλα μια πλατφόρμα διαλόγου και ανταλλαγής απόψεων.

Ευελπιστούμε να αποτελέσει έναν συνδετικό κρίκο ανάμεσα στους έμπειρους και τους νεότερους επαγγελματίες, ένα εργαλείο γνώσης και ενημέρωσης για όλους όσους αγαπούν και υπηρετούν τη τέχνη της συντήρησης., συμβάλλοντας στην ενίσχυση της κοινότητάς μας.

Καλούμε όλους εσάς να συμμετέχετε ενεργά, να μοιραστείτε τις εμπειρίες και τις απόψεις σας και μαζί να χτίσουμε ένα μέλλον όπου η συντήρηση θα έχει τη θέση που της αξίζει.

Με την ευκαιρία της έκδοσης του πρώτου τεύχους, θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στην συντακτική ομάδα, στο τριμελές Διοικητικό Συμβούλιο της ομάδας, καθώς και στην αρχισυντάκτρια κ. Λαμπρινή Μακρή, των οποίων η αφοσίωση και η πολύτιμη εργασία συνέβαλαν στην υλοποίηση αυτού του εγχειρήματος.

Εύχομαι σε όλους καλή ανάγνωση και μια γόνιμη νέα αρχή για το *Conserva Times* !!

Με εκτίμηση,

Γκενές Νικόλαος,

Πρόεδρος του Πανελλήνιου Σωματίου Εργαζομένων στη Συντήρηση Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης (ΠΑ.Σ.Ε.- Σ.Α.Ε.Τ.)

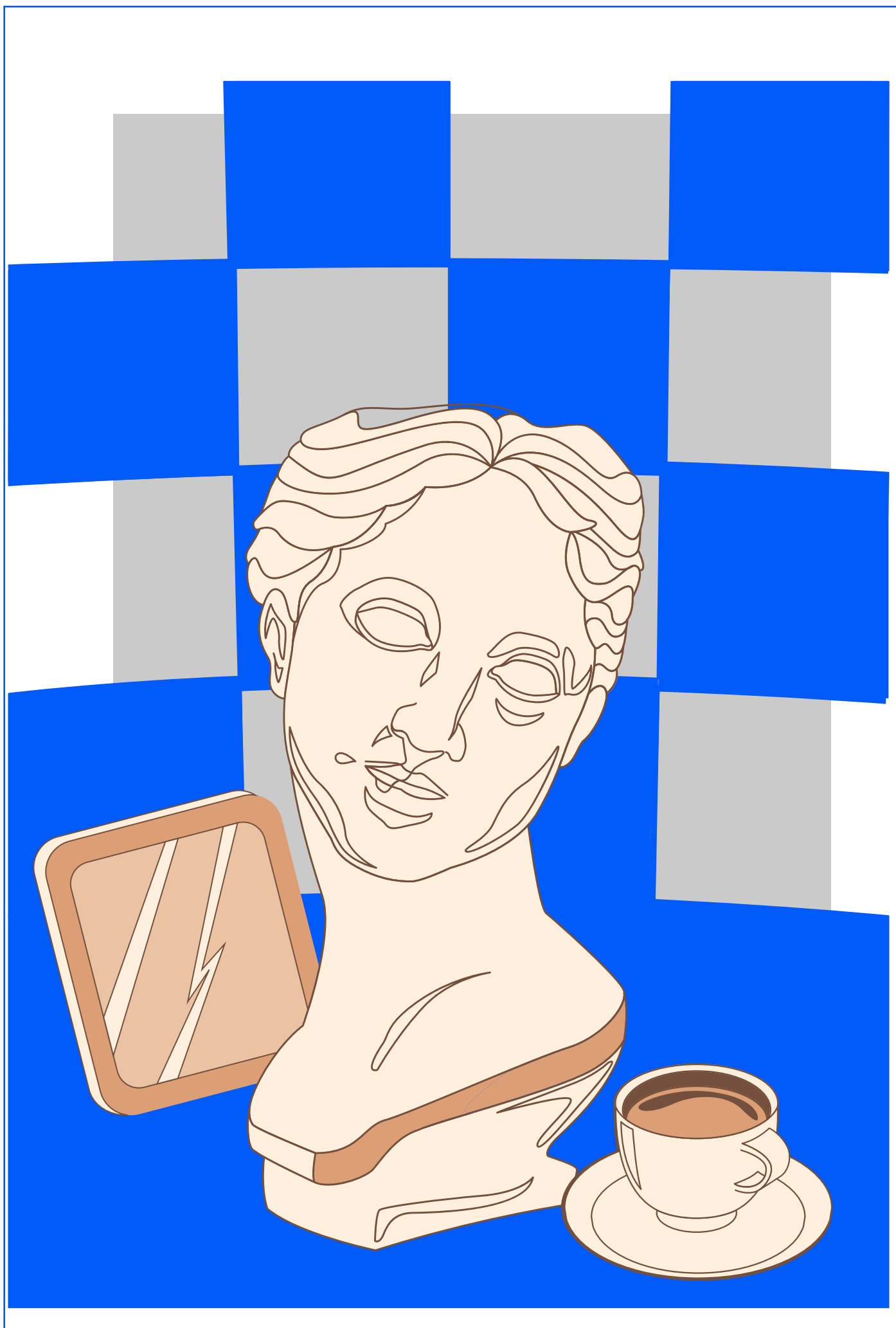
Εισαγωγικό σημείωμα

Σας καλωσορίζουμε στο πρώτο τεύχος του ConservaTimes! Η πρωτοβουλία του ΠΑ.Σ.Ε.Σ.Α.Ε.Τ. για τη δημιουργία μιας ελληνικής ηλεκτρονικής έκδοσης, με κεντρικό θέμα τη συντήρηση και τις προεκτάσεις της στον τομέα του πολιτισμού, στοχεύει στο να δημιουργήσει ένα συγκεντρωτικό «αποθετήριο» γνώσης, ιδεών και καινοτομίας για την επιστήμη μας. Με βασικό σκοπό να αφήσουμε ως επαγγελματίες το αποτύπωμά μας στο πολιτισμικό τοπίο της ελληνικής πραγματικότητας, επιδιώκουμε τη δημιουργία ενός διαύλου επικοινωνίας. Σας προσκαλούμε λοιπόν, να συμμετέχετε στην προσπάθεια της συντακτικής μας ομάδας, και όλων των λοιπών μετεχόντων, οι οποίοι εργάστηκαν με αφοσίωση για αυτό το αποτέλεσμα.

Οι θεματικές του συγκεκριμένου, εισαγωγικού, τεύχους ποικίλουν και μας ταξιδεύουν από το Αιγαίο και το Ναυάγιο των Αντικυθήρων, στη μακρινή Γάνδη και τον περισσότερο κλεμμένο πίνακα ζωγραφικής. Στις επόμενες σελίδες μπορείτε, επιπλέον, να διαβάσετε για την σχέση αλληλεπίδρασης μεταξύ συντήρησης και μουσειολογίας, για τη διάσωση των ενάλιων αρχαιοτήτων, καθώς και για την ιστορική πορεία της συντήρησης και της αρχαιολογίας και τον τρόπο που καθόρισαν η μία την άλλη.

Κλείνοντας, θα ήθελα να τονίσω πως η δημιουργία αυτού του τεύχους δεν θα ήταν δυνατή χωρίς την σκληρή δουλειά της συντακτικής ομάδας. Κάθε μέλος συνέβαλε με τον δικό του μοναδικό τρόπο, με πάθος για την επιστήμη της συντήρησης και με την αδιάκοπη επιθυμία να προσφέρει ένα ποιοτικό και αξιόπιστο αποτέλεσμα. Θερμές ευχαριστίες σε όλους για την αφοσίωση, τη συνεργασία και την αδιάκοπη στήριξη σε αυτήν την προσπάθεια. Ειδική μνεία θα πρέπει να γίνει στους συναδέλφους Αλέξανδρο Κακοδειπνάκη και Ελευθερία Τσίρου, μέλη του τριμελούς διοικητικού συμβουλίου της συντακτικής ομάδας, για τη συνεργασία και τη συμβολή τους σε όλη αυτή την προσπάθεια. Ανυπομονούμε να συνεχίσουμε μαζί σας αυτό το συναρπαστικό ταξίδι. Stay tuned!

*Η αρχισυντάκτρια,
Λαμπρινή Μακρή*

Τα νέα του ΠΑ.Σ.Ε.Σ.Α.Ε.Τ.

Μέλη του διοικητικού συμβουλίου του ΠΑ.Σ.Ε.Σ.Α.Ε.Τ. συναντήθηκαν στις 13/2 με τον πρόεδρο του σωματίου Εκτιμητών και Πραγματογνωμόνων Έργων και Αντικειμένων Τέχνης, κ. Αχιλλέα Τσαντίλη.

13/2

Συνάντηση με τον πρόεδρο του σωματείου Εκτιμητών και Πραγματογνωμόνων Έργων και Αντικειμένων Τέχνης

Μέλη του διοικητικού συμβουλίου του ΠΑ.Σ.Ε.Σ.Α.Ε.Τ. συναντήθηκαν με τον πρόεδρο του σωματείου Εκτιμητών και Πραγματογνωμόνων Έργων και Αντικειμένων Τέχνης, κ. Αχιλλέα Τσαντίλη, καθώς και τον νομικό σύμβουλο του εν λόγω σωματείου, κ. Κωνσταντίνο Πολιτάκο. Η συνάντηση έγινε σε ιδιαίτερα φιλικό κλίμα, ενώ δίνει το έναυσμα για νέες συνεργασίες και μελλοντικές δράσεις, γεγονός που ταυτίζεται με το έργο που προσφέρουν στην τέχνη αμφότερα τα σωματεία.

Συνάντηση με την προϊσταμένη της Δ.Σ.Α.Ν.Μ.

17/2

Πραγματοποιήθηκε συνάντηση του Διοικητικού Συμβουλίου με την Προϊσταμένη της Διεύθυνσης Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Νεοτέρων Μνημείων, κ. Μερτζάνη. Κατά τη διάρκεια της συνάντησης, υπήρξε ουσιαστική ανταλλαγή απόψεων και καθορίστηκαν οι κοινές κατευθύνσεις και ο στόχοι που αφορούν στην επίλυση εργασιακών ζητημάτων.

Ξενάγηση σε περιοδική έκθεση του Ιδρύματος Λασκαρίδη

23/2

Πραγματοποιήθηκε ξενάγηση αποκλειστικά για τα μέλη του ΠΑΣΕΣΑΕΤ, στην περιοδική έκθεση του Ιδρύματος Λασκαρίδη «Το Ναυάγιο των Αντικυθήρων: 124 χρόνια υποβρύχιας αρχαιολογικής έρευνας» (βλ. άρθρο σελ.15). Οι συμμετέχοντες είχαν την ευκαιρία να περιηγηθούν ανάμεσα σε ευρήματα από το ναυάγιο των Αντικυθήρων, ενώ την ξενάγηση συντόνιζε ο κ. Κωνσταντίνος Μαζαράκης- Αινιάν, γενικός διευθυντής του ιδρύματος Λασκαρίδη, Αντιναύαρχος (εα) Π.Ν. και επίτιμος αρχηγός στόλου.

Διαδικτυακές ομιλίες

**27/2, 27/3,
24/4, 22/5**

Τον Φλεβάρη εγκαινιάστηκε μια σειρά διαδικτυακών ομιλιών αφιερωμένων στη συντήρηση, τις εργασιακές συνθήκες, την υγεία και την ασφάλεια των επαγγελματιών του κλάδου.

Η πρώτη ομιλία πραγματοποιήθηκε στις 27/2 από τον κ. Χρήστο Κιούλο, δικηγόρο- εργατολόγο ακολούθησε η δεύτερη στις 27/3 από τον κ. Γιώργο Ντουνιά, ιατρό εργασίας και καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, η τρίτη στις 24/4 με Αρχιτέκτονα Μηχανικό, Ολίβια Σπυριδάκη και τέλος προγραμματίστηκε η τέταρτη ομιλία, το Μάιο στις 22/05 με Πολιτικό Μηχανικό - Τεχνικό Ασφαλείας Μάγδα Παρασκευά.

Από το σκοτάδι του βυθού στο φως: Η διάσωση των ενάλιων αρχαιοτήτων

ε Κακοδειπνάκης Αλέξανδρος

Τα αρχαιολογικά ευρήματα αποτελούν τεκμήρια του παρελθόντος και μαρτυρούν σημαντικές πληροφορίες για την ιστορία, την τέχνη και την καθημερινή ζωή των διάφορων πολιτισμών ανά τους αιώνες. Μεταξύ αυτών, σημαντικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα αντικείμενα που εντοπίζονται σε υδάτινα περιβάλλοντα και ονομάζονται ενάλιες αρχαιοότητες.

Τα ενάλια αρχαιολογικά ευρήματα συνήθως προέρχονται είτε από ναυάγια είτε από βυθισμένους οικισμούς και παρουσιάζουν μοναδική αξία πληροφοριών. Συγκεκριμένα, προσδίδουν στοιχεία για την εμπορική δραστηριότητα και ναυπήγησή, καθώς και την ανάπτυξη του εκάστοτε πολιτισμού σε κοινωνικό, οικονομικό και πολιτιστικό πλαίσιο. Για τον λόγο αυτό, η διασφάλιση της προστασίας τους και η πρόληψη ενάντια των φθοροποιών παραγόντων είναι άμεση προτεραιότητα.

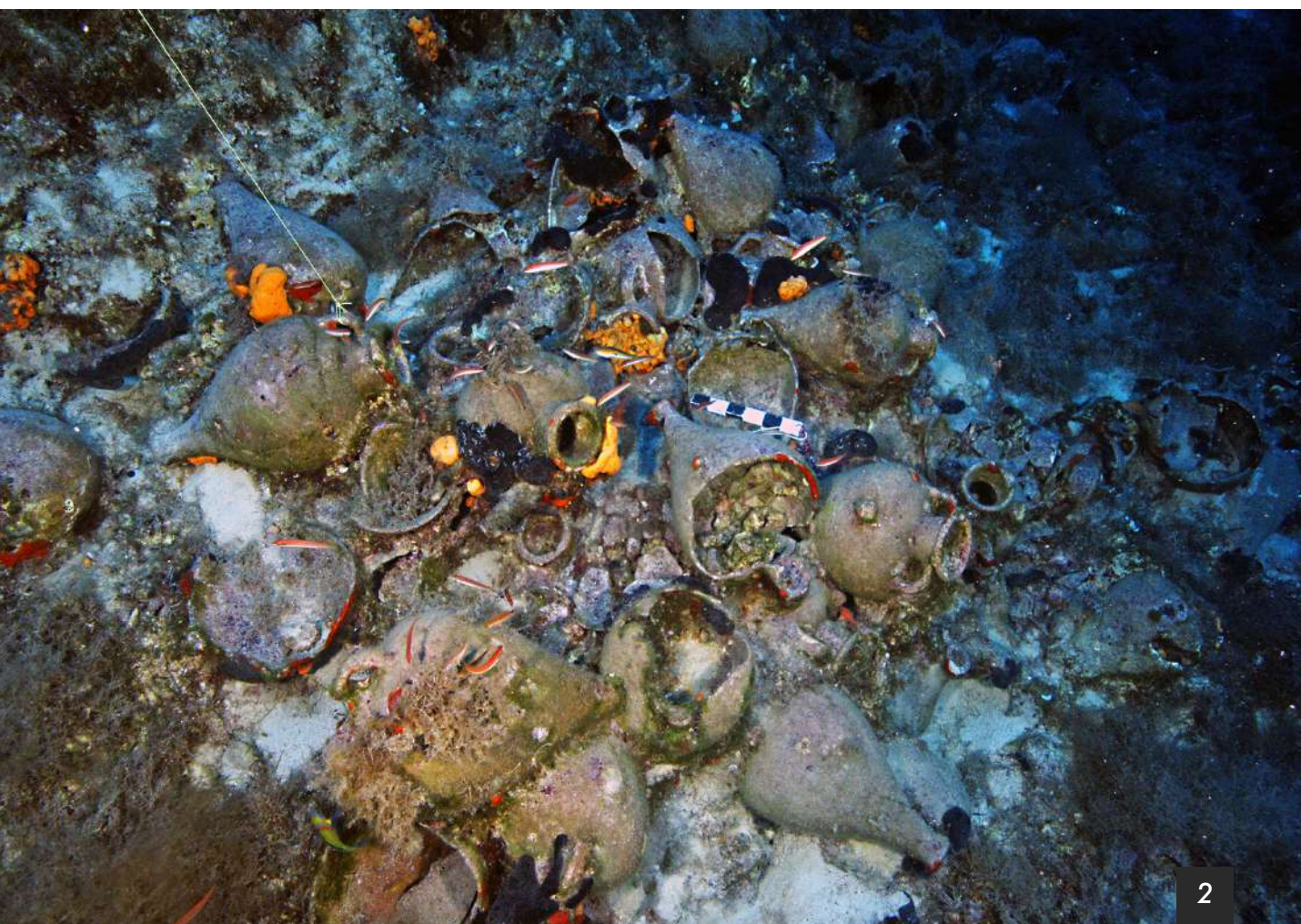

Εικόνα 1. Εικόνα SEQ Εικόνα * ARABIC 1 Χάλκινο δισκοειδές εξάρτημα με τέσσερις διάτρητες αποφύσεις. Η ραδιογραφία αποκάλυψε παράσταση ζώου, πιθανώς βοοειδούς.

Εικόνα 3. SEQ Εικόνα * ARABIC 2 Ενάλια αρχαιολογική έρευνα στους Φούρνους Ικαρίας © ΥΠ.ΠΟ.Α./ Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων

Στην κατηγορία των κινητών ευρημάτων περιλαμβάνονται τα κεραμικά, τα μεταλλικά αντικείμενα και τα γλυπτά, τα οποία προκύπτουν από ναυάγια και παλαιότερους οικισμούς. Αντίθετα, στη κατηγορία των ακίνητων ευρημάτων ανήκουν παλαιότεροι οικισμοί, λιμάνια και μόλοι, που προσφέρουν σημαντικά κοινωνικά και εμπορικά στοιχεία των ανθρώπων στις παράκτιες περιοχές της εποχής (Blackman, 1982). Συνεπώς, ενώ η μελέτη και η ανάλυση των ενάλιων αρχαιοτήτων προσφέρει μοναδικό υλικό για τους αρχαίους πολιτισμούς, συγχρόνως, αποτελεί πρόκληση για την άρτια συντήρηση και προστασία τους.

Λόγω της συνεχούς έκθεσης των ευρημάτων σε υποβρύχια περιβάλλοντα, αυτά υπόκεινται σε τρεις βασικούς φθοροποιούς παράγοντες: τους φυσικούς, τους χημικούς και τους βιολογικούς. Οι φυσικοί παράγοντες, κυρίως, περιλαμβάνουν τις διακυμάνσεις της θερμοκρασίας (ανάλογα το βάθος) και την αλατότητα του νερού. Οι χημικοί παράγοντες, μέσω των αντιδράσεων με το θαλασσινό νερό, μπορούν να προκαλέσουν την οξείδωση και την αποδόμηση των μεταλλικών αλλά και των κεραμικών υλικών, ιδιαίτερα στις εξωτερικές διακοσμητικές επιστρώσεις και τα ευαίσθητα στοιχεία των ευρημάτων.

Αυτά τα στρώματα παγιδεύουν την υγρασία και το οξυγόνο, ενισχύοντας τη διαδικασία διάβρωσης και, σε ορισμένες περιπτώσεις, οι οργανισμοί εκκρίνουν οξέα που επιταχύνουν τη φθορά. Επομένως, δεδομένης της συνεχούς δράσης των μηχανισμών φθοράς, είναι αναγκαία η μελέτη και η πλήρης κατανόηση τους με γνώμονα την ορθή εφαρμογή των μεθόδων συντήρησης.

Η μακροχρόνια παραμονή των αντικειμένων σε υποβρύχια περιβάλλοντα τα καθιστά αρκετά ευάλωτα σε απότομη αλλαγή περιβάλλοντος και γι' αυτό τον λόγο απαιτούνται άμεσα σωστικά μέτρα από συντηρητές για την ομαλή μετάβαση και έκθεση στο νέο περιβάλλον, διασφαλίζοντας τη προστασία τους. Αρχικά, σε πρώτο στάδιο θα πρέπει να πραγματοποιηθεί η τεκμηρίωση της κατάστασης διατήρησης και η ακριβή περιγραφή της θέσης τους (Hamilton, 2010). Η διαδικασία της καταγραφής και της τεκμηρίωσης πραγματοποιείται με σχεδιαστικές, φωτογραφικές και βιντεοσκοπικές αποτυπώσεις, στοχεύοντας στη περαιτέρω μελέτη και την διατήρηση αρχείου της αρχικής μορφής, πριν από οποιαδήποτε επέμβαση (Bowens, 2009).

Εν συνεχεία, για τα εύθραυστα και ευαίσθητα αντικείμενα θα πρέπει να ληφθούν μέτρα σταθεροποίησης, με σκοπό την προστασία τους από μηχανικές και περιβαλλοντικές φθορές. Η σταθεροποίηση αυτή μπορεί να επιτευχθεί προσωρινά με τη χρήση προστατευτικών υλικών και ειδικών υφασμάτων, μέχρι να αποφασιστεί η ενδεχόμενη ανάσυσσή τους (Ortmann et al., 2018). Στην περίπτωση της ανάσυρσης τους, λοιπόν, πρέπει να χρησιμοποιηθούν κατάλληλοι μηχανισμοί και τεχνικές, ώστε να μειωθεί στο ελάχιστο η μηχανική καταπόνηση των ευρημάτων και να πραγματοποιηθεί η άρτια σειρά εργασιών (UNESCO, 2015).

Το στάδιο της μεταφοράς των ευρημάτων στα εργαστήρια συντήρησης είναι αναμφισβήτητο πολύ σημαντικό, καθώς απαιτείται να διατηρηθούν οι κατάλληλες συνθήκες υγρασίας και θερμοκρασίας, ώστε να αποφευχθεί η άμεση ή η μακροπρόθεσμη φθορά που μπορεί να προκληθεί από την απότομη αλλαγή του περιβάλλοντος. Συγκεκριμένα, τα αντικείμενα συνήθως αποθηκεύονται σε ειδικά δοχεία, που περιέχουν θαλασσινό νερό και προστατευτικά υλικά. Αποφεύγεται το απότομο στέγνωμα και η θερμοκρασία διατηρείται σε παρόμοια επίπεδα με εκείνη που είχαν στο υποθαλάσσιο περιβάλλον. Οποιαδήποτε απότομη μεταβολή ενδέχεται να προκαλέσει σοβαρές φθορές, όπως ρηγματώσεις ή αλλοίωση της δομής των υλικών.

Τip: Όσο καλύτερο είναι το υποβρύχιο πορτραίτο, τόσο καλύτερα θα “μιλήσει” η αρχαιότητα στο συντηρητή.

Εικόνα 3. Ανέλκυση αμφορέα. © ΥΠ.ΠΟ.Α./ Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων

Μετά την άφιξη των ευρημάτων στα εργαστήρια συντήρησης, αυτά τοποθετούνται σε ειδικά δοχεία αποθήκευσης με ελεγχόμενη θερμοκρασία, υγρασία και φωτισμό, με σκοπό να ξεκινήσει η διαδικασία της αφαλάτωσης. Η αφαλάτωση πραγματοποιείται σταδιακά και υπό συνεχή έλεγχο, στοχεύοντας στην ασφαλή απομάκρυνση των αλάτων που έχουν διεισδύσει στη δομή των αντικειμένων. Στη συνέχεια, τα ευρήματα μπορούν να υποβληθούν σε πλήρη διαδικασία συντήρησης με τελικό στόχο την έκθεσή τους στο κοινό ή την ασφαλή μακροχρόνια αποθήκευσή τους.

Συμπερασματικά, η εφαρμογή των πρώτων σωστικών μέτρων είναι απαραίτητη για τη διατήρηση και την προστασία των ενάλιων αρχαιοτήτων. Όλα τα στάδια αυτής της διαδικασίας απαιτούν εξειδικευμένο προσωπικό, συνεχή συνεργασία μεταξύ των ειδικών και ιδιαίτερα προσεκτική προσέγγιση. Με τη χρήση κατάλληλων τεχνικών και σύγχρονων μεθόδων συντήρησης, είναι εφικτό η ενάλια πολιτιστική κληρονομιά να διασφαλιστεί και να παραμείνει αναλλοίωτη για τις επόμενες γενιές.

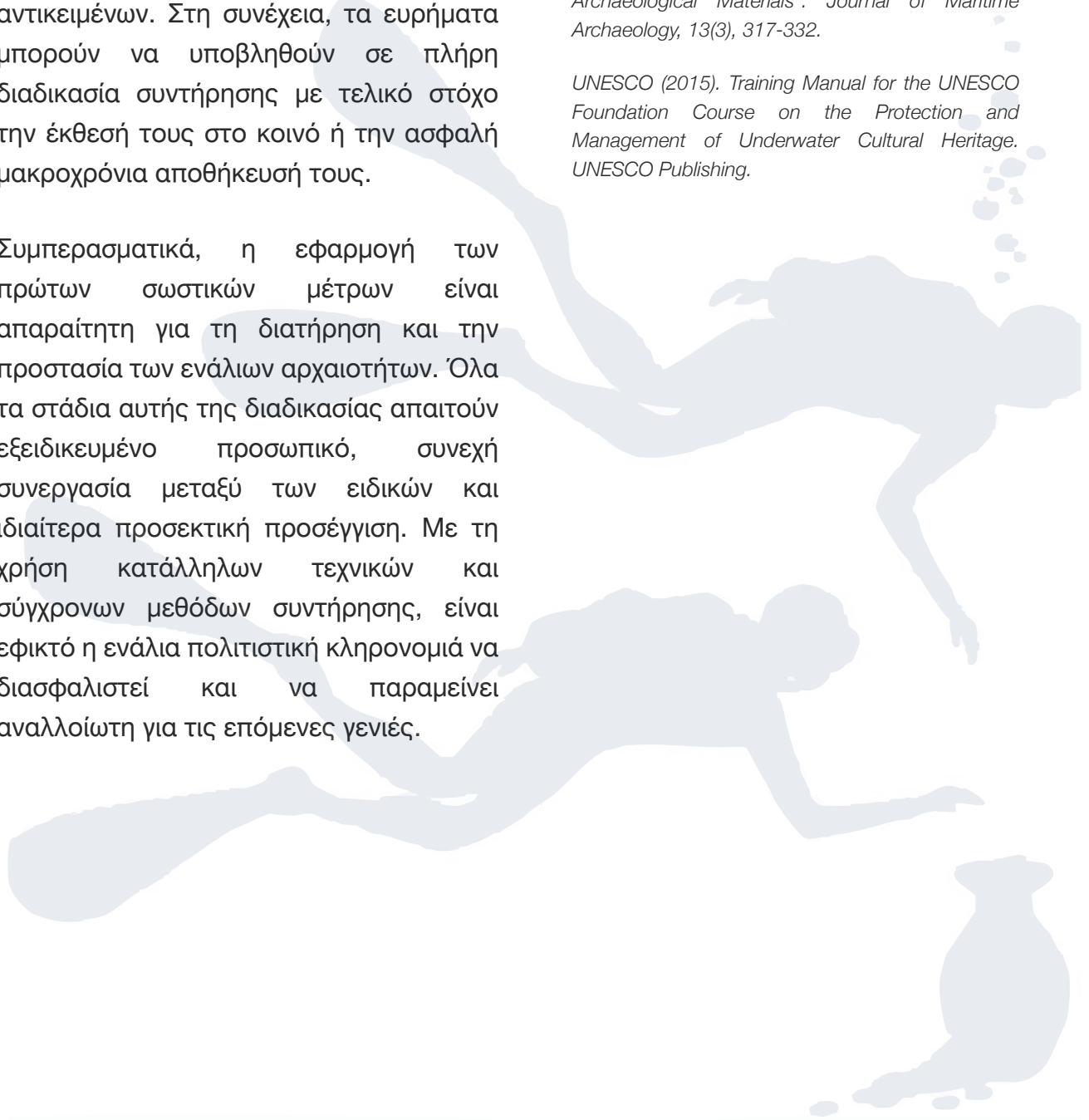
Blackman, D. (1982). 'Ancient Harbours in the Mediterranean.' *International Journal of Nautical Archaeology*, 11(2), 79-104.

Hamilton, D. L. (2010). *Methods for Conserving Archaeological Material from Underwater Sites*. Texas A&M University Press.

Bowens, A. (2009). *Underwater Archaeology: The NAS Guide to Principles and Practice*. Wiley-Blackwell.

Ortmann, N., McKinnon, J. F., & Richards, V. L. (2018). "Stabilization Techniques for Underwater Archaeological Materials". *Journal of Maritime Archaeology*, 13(3), 317-332.

UNESCO (2015). *Training Manual for the UNESCO Foundation Course on the Protection and Management of Underwater Cultural Heritage*. UNESCO Publishing.

«Το Ναυάγιο των
Αντικυθήρων: 124
χρόνια υποβρύχιας
αρχαιολογικής
έρευνας»

 Αλεξανδράκη Ειρήνη

Το ΠΑΣΕΣΑΕΤ πραγματοποίησε επίσκεψη για τα μέλη και τους φίλους του σωματείου στην έκθεση «Το Ναυάγιο των Αντικυθήρων: 124 χρόνια υποβρύχιας αρχαιολογικής έρευνας» στο Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη.

Πρόκειται για μια περιοδική έκθεση που φιλοξενείται στο ισόγειο εντός της ιστορικής βιβλιοθήκης του Ιδρύματος.

Πιο συγκεκριμένα, οι επισκέπτες θα έχουν τη δυνατότητα να έρθουν σε επαφή με περισσότερα από 80 αντικείμενα του Ναυαγίου και να πληροφορηθούν για το πλοίο, την εξαρτία του, το φορτίο αλλά και τους επιβάτες του. Πέρασαν έξι έτη από την τελευταία έκθεση που πραγματοποιήθηκε στο ίδρυμα σχετικά με το ναυάγιο με τη διαφορά ότι στην τρέχουσα έκθεση παρουσιάζονται τα αποτελέσματα από σύγχρονες έρευνες ξεκινώντας από το 2012 και φτάνοντας έως το 2024. Η χρονολόγηση του ναυαγίου είναι στο 75-50 π.Χ.. Οι υποθέσεις εργασίας δείχνουν πως το πλοίο αναχώρησε από τη Δήλο. Την εποχή εκείνη παρατηρείται έντονη εμπορική δραστηριότητα μεταξύ των χωρών της ανατολικής Μεσογείου και την Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας με ανταλλαγή προϊόντων και έργων τέχνης.

Η έκθεση χωρίζεται σε τέσσερις κύριες ενότητες και μια μεταβατική. Η πορεία της έκθεσης είναι δεξιόστροφη αλλά αν ο επισκέπτης το επιθυμεί μπορεί να ακολουθήσει και ελεύθερη πορεία στο χώρο.

Η πρώτη κύρια ενότητα τιτλοφορείται “Το πλοίο” και εμβληματικό έκθεμα αποτελεί ένα ξύλινο μέρος του κύτους πλοίου που έχει διασωθεί. Στην ουσία αποτελεί μια εισαγωγική ενότητα της έκθεσης ενημερώνοντας τον επισκέπτη για το τι πρόκειται να ακολουθήσει. Στη δεύτερη ενότητα “Η εξαρτία” του πλοίου, ο επισκέπτης αντικρίζει όλα εκείνα τα αντικείμενα που διασώθηκαν και τον πληροφορούν για την εξαρτία όπως οι χάλκινοι δακτύλιοι με τους οποίους διαχειρίζονταν τα ιστία, οι μολύβδινοι δακτύλιοι για την απελευθέρωση των πέντε αγκυρών.

Αξίζει να σημειωθεί πως όσα εκτίθενται στη δεύτερη αυτή ενότητα αφορούν μέρη του πλοίου που παρουσιάζονται ανοιχτά στο κοινό για πρώτη φορά μετά από 12 έτη ανασκαφικής έρευνας. Ακολουθεί η μεταβατική ενότητα στην οποία ο επισκέπτης αντικρίζει στίχους του Κ.Π. Καβάφη και μια εικόνα για το πως έρχονται από το βυθό της θάλασσας στην επιφάνεια τα προϊόντα ανασκαφής.

Η επόμενη ενότητα αφορά τη “Διάβρωση στο πλοίο και τους ναυαγούς”. Σε αυτή την ενότητα ο επισκέπτης μεταξύ άλλων πληροφορείται για τη διατροφή των επιβατών με ευρήματα που είναι πυρήνες ελιάς να επιβεβαιώνουν τις υποθέσεις εργασίας ότι η διατροφή τους αποτελούνταν από ελιές και σαλιγκάρια γιατί μεταφέρονταν εύκολα και συντηρούνταν για μεγάλα χρονικά διαστήματα. Εκτίθενται επίσης χρηστικά μαγειρικά σκεύη, δοχεία πόσεως. Λαμβάνονται πληροφορίες σχετικά και με την ψυχαγωγία των επιβατών καθώς στα εκθέματα υπάρχουν γυάλινοι πεσοί που παραπέμπουν σε επιτραπέζια παιχνίδια και τμήμα κυλινδρικού οστέινου οργάνου, πιθανώς αυλού. Αναφορικά με τους ίδιους τους επιβάτες, το ναυάγιο αυτό αποτελεί μια σπάνια περίπτωση ναυαγίου όπου διασώζεται σκελετικό υλικό. Από τα ευρήματα που παρουσιάζονται και στην έκθεση διαπιστώθηκε και η ύπαρξη δύο γυναικών εκτός από άνδρες στο πλοίο.

Ακολουθεί η τελευταία ενότητα “ Το φορτίο του πλοίου” όπου παρουσιάζονται χρυσά κοσμήματα που βρέθηκαν στο ναυάγιο, δόρατα, αμφορείς και γυάλινα σκεύη. Τα αντικείμενα αυτά δίνουν την πλήρη εικόνα για το φορτίο του πλοίου. Μέρος του φορτίου αποτελούσε και ο “Μηχανισμός των Αντικυθήρων”, ένα ανεκτίμητης αξίας εύρημα το οποίο έφερε στο φως πληροφορίες για την αρχαία τεχνολογία. Το εμβληματικό έκθεμα της ενότητας αποτελεί η μαρμάρινη κεφαλή του Ηρακλή η οποία είναι στεφανωμένη με άμπελο. Η κεφαλή αυτή, ανήκει στο μαρμάρινο ακέφαλο άγαλμα του Ηρακλή τύπου Φαρνέζε, του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου που είχε ανελκυστεί το 1901 από τους σφουγγαράδες της Σύμης.

Εικόνα 2 : Μέσα σε γυάλινη προθήκη με νερό, εκτίθενται τα εκθέματα όπως βρέθηκαν στο βυθό.

Αξίζει να σημειωθεί πως στο μουσειολογικό σκεπτικό της έκθεσης συμπεριλαμβάνεται και η σκοπιά της συντήρησης. Πιο συγκεκριμένα, υπάρχουν δύο προθήκες οι οποίες είναι γεμάτες με νερό και μέσα σε αυτές εκτίθενται τα αντικείμενα ακριβώς όπως βρέθηκαν στο βυθό. Ακολουθώντας επομένως το νοηματικό σχεδιασμό της έκθεσης, ο επισκέπτης πέρα από την πλούσια συλλογή και το φορτίο του πλοίου μπορεί να αντλήσει πληροφορίες και για την πορεία του με στάσεις σε όλα τα μεγάλα και σημαντικά λιμάνια της εποχής όπως της Ρόδου και της Κω.

Τα εγκαίνια της έκθεσης πραγματοποιήθηκαν στις **18 Νοεμβρίου** παρουσία της Υπουργού Πολιτισμού **Λίνας Μενδώνη**.

Την έκθεση έχει επιμεληθεί η **Δρ. Αρχαιολόγος Αγγελική Γ. Σίμωσι**. Υποστηρικτές της έκθεσης είναι το Υπουργείο Πολιτισμού και η Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων.

Υπάρχει υποστηρικτικό συνοδευτικό υλικό όπως ο έγχρωμος εικονογραφημένος κατάλογος καθώς μπάνερ με πληροφορίες και εικόνες.

Στις αρχές του 20ου αιώνα οι σφουγγαράδες στη Σύμη εντόπισαν το ναυάγιο των Αντικυθήρων, ένα θησαυρό στο βυθό της θάλασσας. Η ανακάλυψη αυτή αποτέλεσε την αφορμή για το ξεκίνημα της ενάλιας αρχαιολογίας στον ελλαδικό χώρο. Αναντίρητα πρόκειται για ένα μνημείο της πολιτιστικής κληρονομιάς το οποίο έχει ακόμα πολλά να μας διδάξει και να μας δείξει καθώς οι έρευνες συνεχίζονται. Κανείς δεν ξέρει τι μπορεί ακόμα να αποκαλύψει, πόσα ευρήματα και πόσες ιστορίες είναι θαμμένες στο βυθό και περιμένουν τους αρμόδιους επιστήμονες να τις εντοπίσουν, να τις συντηρήσουν και να τις νοηματοδοτήσουν.

Ιστοσελίδα Ιδρύματος Αικατερίνης Λασκαρίδη,
<https://www.laskaridisfoundation.org/event/periodiki-ekthesi-to-navagio-ton-antikythron-124-chronia-ypovrychias-archaiologikis-erevnas/>, (τελευταία ανάκτηση 16/03/25)

Jo Marchant, The Antikythera: lost secret of the ancients, Volume 200, Issue 2686, 10 December 2008, Pages 36-40,
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0262407908631619>, (τελευταία ανάκτηση 16/03/25)

Επίσημη ιστοσελίδα ερευνητικής ομάδας,
<https://antikythera.org.gr/el/2023/07/22/2934/>, (τελευταία ανάκτηση 16/03/25)

Ελβετική Αρχαιολογική Σχολή στην Ελλάδα,
<https://www.esag.swiss/el/underwater-research/antikythera/>, (τελευταία ανάκτηση 16/03/25)

Συντήρηση & αρχαιολογία: name a more iconic duo!

 Βασιλική Δρίβα και Λαμπρινή Μακρή

Η συντήρηση και η αρχαιολογία αποτελούν δύο αδελφές επιστήμες που πορεύονται χέρι-χέρι εδώ και πολλά χρόνια, έχοντας κοινούς στόχους, αλλά αρκετά διαφορετικά μέσα για την επίτευξή τους.

Και οι δύο επιστήμες στοχεύουν στην διάσωση και την αναδόμηση του παρελθόντος, με στόχο την ανάδειξή του, αλλά και την κατανόηση των συνθηκών που σμίλευσαν το «σήμερα».

Στο άκουσμα της συντήρησης αρχαιοτήτων και έργων τέχνης και πώς αυτή εφαρμόζεται ως επιστήμη, δεν είναι λίγοι αυτοί που θα φανταστούν ένα αποστειρωμένο εργαστηριακό περιβάλλον. Ένα χώρο πλήρως εξοπλισμένο με την τελευταία λέξη της τεχνολογίας, μία κάπως στερεοτυπική εικόνα, η οποία πόρρω απέχει από την πραγματικότητα.

Τέτοιες παρανοήσεις γίνονται και στην περίπτωση της αρχαιολογίας, όπου οι περισσότεροι πιστεύουν ότι θα αντικρίσουν πιθανότατα τον Indiana Jones, ή ότι κάθε μέρα τα ευρήματα είναι εξαιρετικά ενδιαφέροντα. Και τα δύο όμως αποτελούν μία κάπως λάθος εικόνα, εν τέλει.

Οι επιστήμες

Η συντήρηση αναπτύχθηκε λόγω της ανάγκης του ανθρώπου να διατηρήσει το αποτύπωμα της ύπαρξής του. Εν γένει, η επιστήμη της συντήρησης καλείται να προστατεύσει, να διατηρήσει, να συντηρήσει και (ενίοτε) να αποκαταστήσει την υλική πολιτιστική κληρονομιά, με σεβασμό στην αισθητική, ιστορική, υλική και δομική αριτιότητά της, αλλά και τον κοινωνικό της χαρακτήρα.

Σαφώς, μέχρι να φτάσει στους σύγχρονους τρόπους εφαρμογής της, να αποκτήσει την ακαδημαϊκή της υπόσταση και να αναπτυχθούν η ηθική και η δεοντολογία που την καθορίζουν ως επιστήμη, επήλθαν πολλές μεταβολές.

Ανά τα χρόνια και καθώς εξελισσόταν η επιστήμη, τέθηκαν οι βασικές προϋποθέσεις, οι αρχές και τα προσόντα που πρέπει να διέπουν έναν επαγγελματία του κλάδου, ενώ εισήχθησαν θεσμικά διάφοροι ορισμοί εννοιών που καθορίζουν το ίδιο το επάγγελμα. Πιο συγκεκριμένα, το 1931, η ίδρυση του International Institute for Conservation of Historic and Artistic Works (IIC), αποτέλεσε ορόσημο για τον προσδιορισμό της συντήρησης ως επιστήμη, θέτοντάς την ως άμεσα εξαρτώμενη από τις επιστήμες της χημείας, της φυσικής και της ιστορίας της τέχνης.

Κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα η επιστήμη της συντήρησης συνέχισε να εξελίσσεται και το 1964 με τη Χάρτα της Βενετίας ορίστηκε ως «πράξη της διατήρησης και προστασίας της πολιτιστικής κληρονομιάς με τρόπο που να σέβεται την ιστορική, αισθητική και καλλιτεχνική αξία του έργου» όπου και τέθηκαν οι βασικές ηθικές και δεοντολογικές αρχές, όπως η τεκμηρίωση, η ελάχιστη παρέμβαση και ο σεβασμός στην αυθεντικότητα και την ιστορικότητα. Ως μια σχετικά νέα επιστήμη, η ανάγκη να καθοριστούν έννοιες και όροι της, δεν έπαψε να υπάρχει και το 2008 κατά την 15 η συνδιάσκεψη των μελών του International Council of Museums- Committee for Conservation (ICOM-CC), που έγινε στο Νέο Δελχί, τονίσθηκε η σημασία της ύπαρξης σαφούς ορολογίας με σκοπό να διευκολυνθεί η επικοινωνία μεταξύ των επαγγελματιών, των οργανισμών κληρονομιάς και του κοινού.

Η ιστορία της αρχαιολογίας ανάγεται πολλά χρόνια πίσω, όταν ερασιτέχνες στην αρχή, ξεκίνησαν να αναζητούν αντικείμενα με μοναδική αξία και ενδιαφέρον από αρχαίους πολιτισμούς, κατά βάση για ιδιωτική τους χρήση.

Η προσπάθεια αυτή στην συνέχεια άρχισε να γίνεται τεκμηριωμένη, να αποκτά επιστημονικές βάσεις και κανόνες, που θα συνέβαλαν στην καλύτερη προστασία των ευρημάτων, που μέχρι τότε ήταν αντικείμενο ενθουσιασμού και ενδιαφέροντος στα σαλόνια των πλουσίων, καθώς και επαναχρησιμοποιούμενο υλικό για χτίσιμο σπιτιών και εκκλησιών.

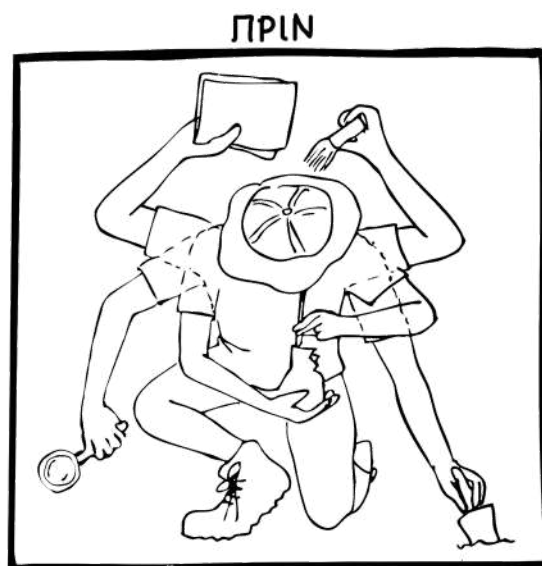
Στην Ελλάδα η αρχαιολογία ως κλάδος άρχισε να έχει επιστημονική εδραίωση τον 19ο αιώνα, κάτι στο οποίο οδήγησε η ολοκλήρωση του επαναστατικού αγώνα του 1821 και ύστερα. Το 1833 ιδρύθηκε η Ελληνική Αρχαιολογική Υπηρεσία, αποτελώντας δείγμα του αναπτυσσόμενου ενδιαφέροντος για τη σύνδεση με το παρελθόν.

Το 1837 ιδρύθηκε η Αρχαιολογική Εταιρεία Αθηνών, καταφέροντας να αποτελέσει πυλώνα στην ανάπτυξη της αρχαιολογικής επιστήμης και να ξεκινήσει τον πολυετή μαραθώνιο για προστασία και ανάδειξη των σταθερών και κινητών ευρημάτων και μνημείων.

Στα μέσα του 19ου αιώνα ξεκίνησαν σημαντικές ανασκαφές που έθεσαν τον θεμέλιο λίθο για το μέλλον της ελληνικής αρχαιολογίας. Η πρώτη ανασκαφή ορόσημο ήταν στην αρχαία Ολυμπία και τις Μυκήνες.

Ο 19ος αιώνας είναι ιδιαίτερα σημαντικός διότι στις ανασκαφές αρχίζουν να εφαρμόζονται πιο σύγχρονες μέθοδοι καταγραφής και διάσωσης.

Ο 20ος αιώνας για την ελληνική αρχαιολογία αποτελεί θα λέγαμε «τον χρυσό αιώνα» της από άποψη εξέλιξης και μεγάλων ανασκαφικών ερευνών, όπως στην Κνωσσό, την Σαντορίνη, τους Δελφούς και άλλα.

Σκίτσο: Μαρία Μανιατοπούλου

Η διάκριση των επιστημών

Η «ομπρέλα» της αρχαιολογίας κάλυπτε για χρόνια την φροντίδα των ευρημάτων, με όσα μέσα ήταν την εκάστοτε περίοδο υπαρκτά, καθώς η συντήρηση ξεκίνησε ως αρωγός πρακτική στις ανασκαφές.

Η διάθεση για περαιτέρω έρευνα και συστηματική συντήρηση, με ισχυρές βάσεις, δημιούργησε την ανάγκη να γίνει μία ξεκάθαρη διαφοροποίηση των δύο τομέων. Η αρχαιολογία αναλαμβάνει ως επί το πλείστον την έρευνα για την αναδόμηση των συνθηκών του παρελθόντος και την διεξαγωγή συμπερασμάτων για το πώς προέκυψαν πόλεμοι και κοινωνίες και η συντήρηση εργάζεται πάνω στην διατήρηση των ευρημάτων και την διεξαγωγή σαφών συμπερασμάτων για την τεχνολογία και τα υλικά κατασκευής τους.

Μία πιο μικρή διάκριση μεταξύ των δύο «αδελφών» επαγγελματιών γίνεται τον 19 ο αιώνα, όταν οι προσπάθειες για συντήρηση έργων τέχνης και ευρημάτων αρχίζει να θεωρείται απαραίτητη και αναγκαία προς εξέλιξη, αλλά στην Ελλάδα το μεγάλο βήμα έγινε στα μέσα του 20ου αιώνα με την ίδρυση του Τμήματος Συντήρησης της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας του Υπουργείου Πολιτισμού (1950-1960) και στη συνέχεια το 1977, με την ίδρυση της Διεύθυνσης Συντήρησης Αρχαίων και Νεωτέρων Μνημείων.

Ο 20ος αιώνας αποτελεί την επίσημη χρονική περίοδο που η αρχαιολογία και η συντήρηση έγιναν δύο διακριτές, συγγενείς πάντοτε, επιστήμες. Στις αρχές του 20ου αιώνα μεγάλα μουσεία σε παγκόσμιο επίπεδο αποκτούν τα δικά τους πρώτα εργαστήρια συντήρησης, όπως το Βρετανικό Μουσείο και το Λούβρο.

Ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος λειτουργεί υπέρ της ανάγκης για προστασία του ανθρώπινου πολιτισμικού πλούτου, ενώ το 1950 δημιουργείται το International Institute for Conservation of Historic and Artistic Works, ενώ ο International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property (ICCROM) και ο ICOM-CC (International Council of Museums - Conservation Committee), δίνουν μεγαλύτερη ώθηση στον κλάδο της Συντήρησης, αλλά και στην θέσπιση και προστασία των μουσείων.

Οι συγκεκριμένες κινήσεις τονίζουν την ανάγκη που προέκυψε η αρχαιολογία με την συντήρηση να γίνουν δύο αυτοτελείς και διακριτοί κλάδοι, με στόχο την άρτια και ορθή επιστημονική δουλειά και στους δύο τομείς.

Συνεργασία και αλληλοσεβασμός

Η συνεργασία, βέβαια, μεταξύ των συντηρητών και των αρχαιολόγων πρέπει να ξεκινά πολύ πριν την εργασία στο πεδίο, μέσω της δημιουργίας ενός προκαταρκτικού σχεδίου διάσωσης και συντήρησης. Οι επαγγελματίες των δύο κλάδων θα πρέπει να διατηρούν ανοιχτό διάλογο καθ' όλη τη διάρκεια των εργασιών, προκειμένου να εξασφαλιστούν οι σωστοί μέθοδοι μακροχρόνιας φροντίδας, έκθεσης και αποθήκευσης, αλλά και η ανάπτυξη κατευθυντήριων γραμμών ασφαλείας για τα εκθέματα.

Στις μέρες μας, η σύμπραξη των δύο κλάδων, σαφώς, δεν περιορίζεται στο ανασκαφικό πεδίο. Το εύρος των εφαρμογών της επιστήμης της συντήρησης είναι μεγάλο και εντοπίζεται σε διάφορα περιβάλλοντα, σε σύζευξη με άλλες επιστήμες. Από την ερευνητική συντήρηση, έως τις φυσικοχημικές αναλύσεις ή την ψηφιοποίηση οι επαγγελματίες του κλάδου αυτόματα εντάσσονται σε ένα περιβάλλον συνεργασίας με άλλες ειδικότητες στον τομέα του πολιτισμού, όπως μουσειολόγοι, επιμελητές εκθέσεων, αρχιτέκτονες, φωτογράφοι και, φυσικά, αρχαιολόγοι. Παράλληλα, οι τελευταίοι, εκτός από την αρχαιολογία, δραστηριοποιούνται στο πεδίο της μουσειολογίας, της επιμέλειας εκθέσεων, της πολιτισμικής διαχείρισης κ.α..

Σήμερα, η ανάγκη για συνεργασία μεταξύ αρχαιολόγων και συντηρητών είναι πιο επιτακτική από ποτέ, καθώς το αντικείμενο τους απαιτεί συνδυασμένη προσέγγιση, που να καλύπτει τις επιστημονικές, τεχνολογικές και ηθικές προκλήσεις.

Bourque, B.J. et al. (1980) 'Conservation in Archaeology: Moving toward Closer Cooperation', *American Antiquity*, 45(4), pp. 794–799. Available at: <https://doi.org/10.2307/280149>

ICOM-CC | Definition of the profession (1984) (no date). Available at: <https://www.icom-cc.org/en/definition-of-the-profession-1984> (Accessed: 23 March 2025).

ICOM-CC | Terminology for conservation (2008) (no date). Available at: <https://www.icom-cc.org/en/terminology-for-conservation> (Accessed: 23 March 2025).

Johnson, J. (1993) *Conservation and Archaeology in Great Britain and the United States: A Comparison*: *Journal of the American Institute for Conservation*: Vol 32, No 3. Available at: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1179/019713693806124929> (Accessed: 23 March 2025).

Μαρίνα Λυκιαρδοπούλου. Ιστορική εξέλιξη της συντήρησης – Διαμόρφωση σύγχρονων τάσεων, Sullivan, S. and Mackay, R. (2012) *Archaeological Sites: Conservation and Management*. Getty Publications.

Η αλληλεπίδραση μεταξύ μουσειολογίας και συντήρησης

Κουλιανού Μαρία

Η μουσειολογία και η συντήρηση αρχαιοτήτων και έργων τέχνης, είναι δύο επιστήμες με διακριτές διαφορές που όμως η μεταξύ τους αλληλεπίδραση κρίνεται αναγκαία προκειμένου να επιτευχθεί ο κοινός σκοπός τους. Συνεργάζονται με στόχο την διαφύλαξη της πολιτισμικής κληρονομιάς σε βάθος χρόνου με διαφορετικούς τρόπους που όμως ταυτίζονται. Το παρόν άρθρο θα αναφέρει εν συντομία μερικές τομές σύνδεσης των δύο επιστημών οι οποίες αρκετές φορές δεν είναι τόσο εμφανείς και πιθανότατα θα μπορούσαν να αναπτυχθούν περαιτέρω στο μέλλον.

Είναι αναγκαίο να αναφερθεί ότι η σχέση μεταξύ μουσειολογίας και συντήρησης ήταν καθοριστική για τη δημιουργία και την εξέλιξη του μουσειακού θεσμού. Ορισμένα μουσεία ιδρύθηκαν ώστε να αποφευχθεί η φθορά και για να διασφαλιστεί η διατήρηση της δημόσιας κληρονομιάς, ένα σημαντικό παράδειγμα αποτελεί η ίδρυση του μουσείου Ουφίτσι, το οποίο άνοιξε τον δρόμο για την συνεργασία των δύο επιστημών.

Σε γενικές γραμμές, αρκετά ευρήματα που προέρχονται από αρχαιολογικές ανασκαφές βρίσκονται ήδη σε κακή κατάσταση και χρήζουν άμεσων επεμβάσεων για φροντίδα. Εκτός αυτού, πολλές μελέτες έχουν δείξει ότι τα έργα φθείρονται από τις περιβαλλοντικές συνθήκες. Η υγρασία είναι ο κυριότερος παράγοντας διάβρωσης ενός έργου τέχνης αλλά το φως και ο ήχος παίζουν εξίσου σημαντικό ρόλο στην σταδιακή φθορά.

Συνεπώς, αναγκαία κρίνεται η μελέτη από ειδικούς ώστε να προληφθούν τυχόν φθορές, είτε να γίνουν οι αντίστοιχες επεμβάσεις. Το Ελληνικό τμήμα του ICOM εξέδωσε το 1985 ένα εγχειρίδιο το οποίο πραγματεύεται την προληπτική συντήρηση στα μουσεία και ιδίως για τον έλεγχο του φωτισμού και του κλιματισμού. Αυτό ήταν μέρος μιας κινητής έκθεσης με θέμα την συντήρηση στα μουσεία. Στο εν λόγω εγχειρίδιο, αναγράφονται τρόποι προστασίας των εκθεμάτων και τονίζεται ότι για την εφαρμογή των όποιων μέτρων απαιτείται στενή συνεργασία του προσωπικού όλων των ειδικοτήτων του μουσείου.

Η Λυκιαρδοπούλου σε κεφάλαιο του βιβλίου της με τίτλο "Το αρχαιολογικό έργο στην Άνω Μακεδονία", περιγράφει την συμβολή της συντήρησης στο στήσιμο και την διαμόρφωση της έκθεσης στο μουσείο της Αιανής. Έχει ενδιαφέρον να αναφερθούμε σε αυτό επειδή υπογραμμίζεται γενικότερα η σημασία που έχει η συντήρηση και η συμβολή των θετικών επιστημών στην μουσειολογία αλλά και σε ότι αφορά την οργάνωση εκθέσεων στον μουσειακό χώρο. Συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι τοποθετήθηκαν τα καταλληλότερα και ασφαλέστερα υλικά για τα εκθέματα.

Εκτός αυτών, ορισμένα έργα μπορεί να είναι φωτοευαίσθητα και να πρέπει να παρουσιαστούν με συγκεκριμένο τρόπο, όπως για παράδειγμα να απέχουν από το φυσικό φως είτε να μην βρίσκονται σε άμεση επαφή με λαμπτήρες που παράγουν τεχνητό φως εντός της μουσειακής αίθουσας για πολύ καιρό.

Το έργο των συντηρητών και των μουσειολόγων αλληλεπιδρά επίσης σε περιπτώσεις απροσδόκητων ατυχημάτων, σε σεισμούς, πυρκαγιές αλλά και σε περιπτώσεις καταστροφής από πολέμους και βανδαλισμούς της πολιτιστικής κληρονομιάς, που προκαλούνται από ιδεολογικά, θρησκευτικά ή εθνικορατσιστικά κίνητρα. Στη Σλοβακία, για παράδειγμα, σε περιπτώσεις σεισμών στο παρελθόν, πραγματοποιήθηκε η αφαίρεση και μεταφορά τοιχογραφιών από εκκλησίες στα εργαστήρια μουσείων για αποκατάσταση, με σκοπό να σωθούν από την ολική καταστροφή.

Μετά την αποκατάσταση, κάποιες τοιχογραφίες τοποθετήθηκαν και πάλι στα ανακατασκευασμένα κτίρια, ενώ οι περισσότερες αντικαταστάθηκαν με αντίγραφα. Ιδιαίτερη σημασία έχει το γεγονός ότι οι πρωτότυπες τοιχογραφίες τοποθετήθηκαν στα περιφερειακά μουσεία με σκοπό την φύλαξή τους. Σε αυτή την περίπτωση, η τοποθέτηση έργων σε μουσειακούς χώρους μετά τη συντήρηση τους είναι ιδιαίτερα ευνοϊκή, αφού διευκολύνονται τόσο η φύλαξη αλλά και ο έλεγχος των περιβαλλοντικών παραγόντων διάβρωσης. Η ομάδα περιλάμβανε συντηρητές και μουσειολόγους οι οποίοι εξέτασαν και διέσωσαν την πολιτιστική κληρονομιά.

Με εξαίρεση μερικές οργανωτικές και θεσμικές διαφορές μεταξύ των μουσειακών διαδικασιών και αυτών της συντήρησης, είναι συχνό φαινόμενο οι συντηρητές και οι μουσειολόγοι να συνεργάζονται, επεξεργαζόμενοι και διασώζοντας την κληρονομιά, λαμβάνοντας υπόψη ότι ο τελικός τους σκοπός τους συχνά είναι αποτέλεσμα κοινής συνεργασίας.

Ένα παράδειγμα άρτιας συνεργασίας μεταξύ των δύο κλάδων αποτελούν οι διαδικασίες αποκατάστασης μνημείων τα οποία με την ολοκλήρωση της συντήρησης, αποκτούν μια νέα μουσειακή λειτουργία και υπόσταση. Όταν πρόκειται για τέτοια έργα με σκοπό την αποκατάσταση των προστατευόμενων μνημείων, οι εργασίες είναι αναγκαίο να συντονίζονται από την μουσειολογική ομάδα, η οποία πολλές φορές εμπεριέχει μελετητές και εκπροσώπους από διαφορετικούς επιστημονικούς κλάδους.

Συνεργασία μεταξύ των δύο επιστημών συναντάται ακόμη και στο πεδίο της έρευνας της ιστορίας της τέχνης. Η Λυκιαρδοπούλου τονίζει σε άλλο άρθρο της την αναγκαιότητα της συντήρησης με ύστερο σκοπό την μελέτη των αντικειμένων, καθώς έτσι είναι ευκολότερο να αναδειχθούν όλα τα πολύτιμα στοιχεία που μεταφέρουν. Από την άλλη πλευρά, ερευνητές ιστορίας της τέχνης μπορούν να δώσουν αρκετά χρήσιμες πληροφορίες στους συντηρητές. Τέτοιες αναφορές μπορεί να σχετίζονται με την ιστορία του έργου ή την τεχνοτροπία του εκάστοτε καλλιτέχνη και να κρίνονται αναγκαίες για την διαδικασία της συντήρησης.

Συμπερασματικά, η μια επιστήμη υποβοηθά τον ρόλο της άλλης και μέσω της συνεργασίας τους επιτυγχάνονται οι κοινοί τους στόχοι. Σημαντικό είναι επίσης να αναφερθεί πως και οι δύο κλάδοι χαρακτηρίζονται από μια διεπιστημονικότητα καθώς πολλές φορές προκειμένου να ολοκληρωθεί ένας κοινός στόχος, όπως για παράδειγμα για την οργάνωση μιας μουσειακής έκθεσης είτε κάποια έρευνα είναι αναγκαία η συνεργασία τους με άλλους κλάδους των επιστημών και των τεχνών.

Διεθνές Συμβούλιο των Μουσείων Ελληνικό Τμήμα, (1995), Προληπτική Συντήρηση στα Μουσεία, Έλεγχος του φωτισμού έλεγχος του κλιματισμού, Δεύτερη Έκδοση, Αθήνα: Εκδόσεις Καπόν

Λυκιαρδοπούλου –Πέτρου, Μ (2013), Το αρχαιολογικό έργο στην Άνω Μακεδονία 3, 2013 ΑΕΑΜ Α' Τόμος, Αιανή: Αρχαιολογικό Μουσείο Αιανής

Λυκιαρδοπούλου –Πέτρου, Μ (2010) Η συμβολή της συντήρησης στην έκθεση του Αρχαιολογικού Μουσείου Αιανής, Μέσω: [https://www.museumaiaianis.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=210&Itemid=125#myGallery1-picture\(5\)](https://www.museumaiaianis.gr/index.php?option=com_content&view=article&id=210&Itemid=125#myGallery1-picture(5)) τελευταία επίσκεψη 20.03.2025

Poulot D., (c.2005), Musée et muséologie, Paris: La Découverte

Carrier, D. (1985) 'Art and its Preservation, The Journal of Aesthetics and Art Criticism, 43(3), pp. 291–300.

Hazler, V. (2009) 'Links Between Conservation and Museology - Overview of the Linkages and Achievements in the Republic of Slovenia', Etnološka istraživanja/Ethnological Researches, 14, pp. 343–358

Γνώριζες ότι η τομογραφία αποκάλυψε μια μούμια στο εσωτερικό ενός αγάλματος του Βούδα;

Κι όμως, είναι αλήθεια. Το άγαλμα, το οποίο χρονολογείται περίπου στα 1.000 έτη, περιείχε στο εσωτερικό του έναν βουδιστή μοναχό. Πέρα από τα οστά, εντοπίστηκαν και ρολά χαρτιού με κινεζικούς χαρακτήρες. Η πρακτική αυτή συνδέεται με την παράδοση της αυτο-μουμιοποίησης, που απαντά κυρίως σε ορισμένες βουδιστικές σχολές της Ιαπωνίας.

Γνώριζες ότι το αρχαιότερο «παράπονο πελάτη» γράφτηκε σε πήλινη πινακίδα;

Σε μια πινακίδα από τη Βαβυλώνα, που χρονολογείται γύρω στο 1750 π.Χ., καταγράφεται η δυσaréσκεια ενός πελάτη για την κακής ποιότητας αποστολή χαλκού που έλαβε. Το κείμενο, γνωστό ως «Πινακίδα παραπόνων προς τον Ea-nāšir», αποτελεί την αρχαιότερη καταγεγραμμένη καταγγελία πελάτη και σήμερα φυλάσσεται στο Βρετανικό Μουσείο. Μάλιστα, έχει αναγνωριστεί από το Guinness World Records ως η αρχαιότερη γραπτή διαμαρτυρία για παρεχόμενες υπηρεσίες.

Γνώριζες ότι τη δεκαετία του 1930 τα Μάρμαρα του Παρθενώνα υπέστησαν φθορές στο Βρετανικό Μουσείο;

Δυστυχώς είναι αλήθεια! Εργάτες, χωρίς επιστημονική επίβλεψη, χρησιμοποίησαν μεταλλικά εργαλεία για να καθαρίσουν τα γλυπτά, αφαιρώντας την επιφανειακή πατίνα. Το περιστατικό αυτό συνέβαλε στην αυστηροποίηση των προτύπων του κλάδου και διδάσκεται ως κλασικό παράδειγμα προς αποφυγή.

Εικόνα 1 : Το Πολύπτυχο της Γάνδης, Φωτογραφία: Sint-Baafskathedraal Gent/artinfladers.be.

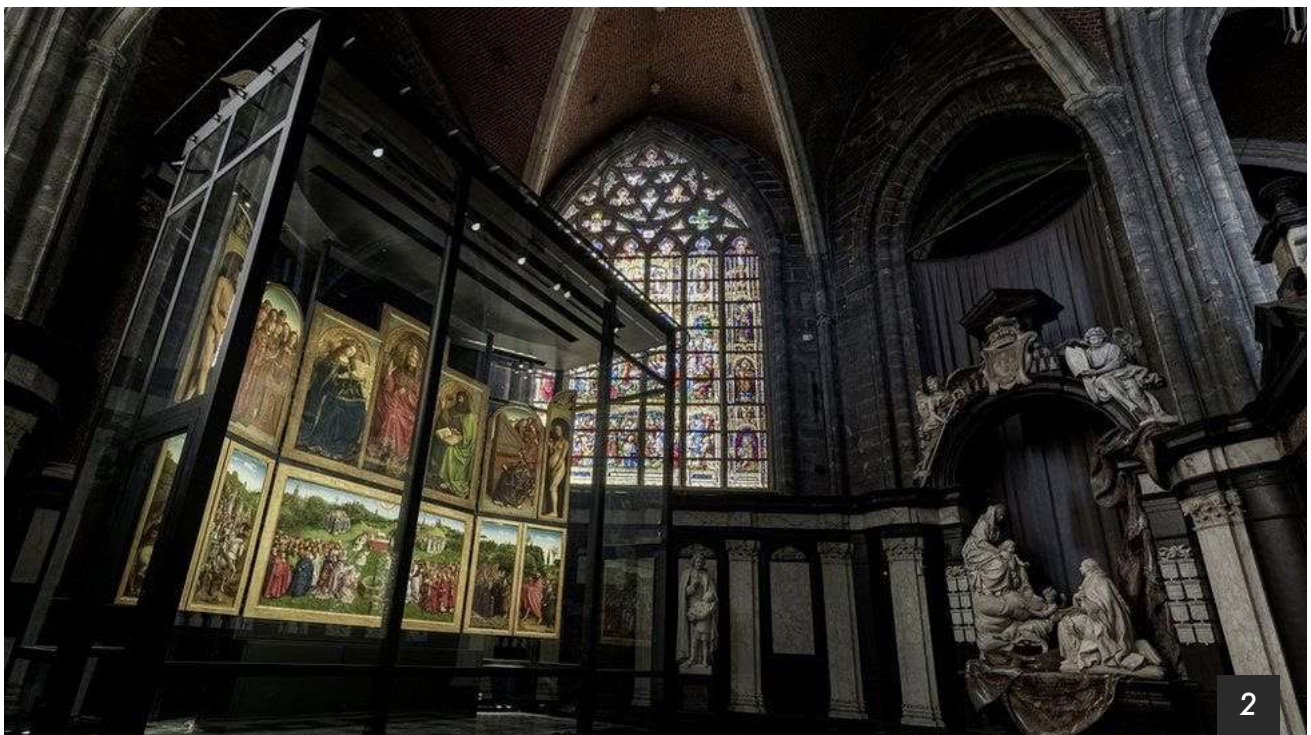
Η ιστορία του περισσότερο κλεμμένου πίνακα ζωγραφικής

επιστήρου Ελευθερία

Το Πολύπτυχο της Γάνδης, αποκαλούμενο και ως Η Προσκύνηση του Αμνού ή Ο Αμνός του Θεού (Het Lam Gods) είναι ένα μνημειώδες πολύπτυχο της πρώιμης φλαμανδικής τέχνης, του 15 ου αιώνα. Ένα εξαιρετικό έργο τέχνης με μια περίπλοκη και ταραχώδη ιστορία. Καθ' όλη τη διάρκεια των έξι αιώνων, υπήρξε θύμα κλοπής, πλαστογράφησης και λεηλασίας κατά τη διάρκεια των τριών πολέμων. Το μυστήριο γύρω από την τύχη του έχει μαγνητίσει το κοινό, τόσο λόγω της εξαιρετικής του τέχνης όσο και εξαιτίας των παράξενων γεγονότων που συνοδεύουν την εξαφάνιση αλλά και την ανάκτησή του.

Η πρώτη εξαφάνιση του έργου ήταν το 1934, ένα από τα πάνελ του Πολύπτυχου της Γάνδης κλάπηκε, προκαλώντας μια μακρά και απογοητευτική έρευνα. Η αστυνομία αρχικά απέρριψε την κλοπή ως λιγότερο σημαντική και αποφάσισε να επικεντρώθηκε σε μια ληστεία σε ένα τυροκομείο κοντά στο σημείο. Στους επόμενους μήνες εμφανίστηκαν δώδεκα σημειώματα λύτρων, τα οποία απαιτούσαν χρήματα για την επιστροφή του κλεμμένου πάνελ. Ενώ το μισό επιστράφηκε, το άλλο μισό δεν βρέθηκε ποτέ. Κάποιοι υπέθεσαν ότι ο συντηρητής και ζωγράφος Γιέφ βαν ντερ Βέκεν που είχε ασχοληθεί με το έργο τέχνης πρόσφατα μπορεί να είχε εμπλακεί στην κλοπή και να είχε αντικαταστήσει το αυθεντικό έργο με το αντίγραφό του.

Στο τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, οι Ναζί είχαν καταλάβει το Πολύπτυχο και το μετέφεραν σε μια στοά στη Γερμανία, όπου είχαν συγκεντρωθεί πάνω από 6.000 κλεμμένα έργα τέχνης. Καθώς ο πόλεμος πλησίαζε στο τέλος του, η στοά κινδύνευε να καταστραφεί από τους Ναζί για να αποτραπεί η εύρεση τους από τις Συμμαχικές δυνάμεις. Ευτυχώς, οι Monuments Men, μια ομάδα Συμμαχικών στρατιωτών που είχαν αναλάβει την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, ανακάλυψαν την τοποθεσία της στοάς χάρη σε έναν πρώην Ναζί σύμβουλο τέχνης. Με τη βοήθεια της τοπικής Αντίστασης, κατάφεραν να καθυστερήσουν την καταστροφή της στοάς και να ανακτήσουν τα κλεμμένα έργα, μεταξύ αυτών και το Πολύπτυχο της Γάνδης.

Εικόνα 2. Τοποθεσία του πολύπτυχου εντός του Ναού. Φωτογραφία: Cedric Verhelst/artinfladers.be.

Τip: Σήμερα μπορείτε να βρείτε το Πολύπτυχο εκεί που ανήκει: στον καθεδρικό ναό του St. Bavo στη Γάνδη.

Παρά το γεγονός ότι η Πολύπτυχο της Γάνδης ήταν ένα από τα πιο επιδραστικά έργα τέχνης στην Ευρώπη όταν ολοκληρώθηκε το 1432 από τον Γιάνν ντε Βάικ και Χούμπερτ βαν Άικ, είχε υποστεί σημαντικές τροποποιήσεις κατά τη διάρκεια του χρόνου. Μια αποκατάσταση το 2019 αποκάλυψε ότι ένα μεγάλο μέρος του έργου είχε επανασχεδιαστεί, με το 70% κάποιων τμημάτων να έχει καλυφθεί από νέα χρώματα. Η αποκατάσταση αποκάλυψε έντονα χρώματα και λεπτομέρειες που είχαν εξαφανιστεί, όπως και μια εκπληκτική αλλαγή στην απεικόνιση του μυστηριώδη αρνιού στο κέντρο του έργου. Ανακαλύφθηκε ότι το ζεύγος αυτιών του ζώου ήταν αποτέλεσμα *pentimento**, αποκαλύπτοντας μια πιο ανθρωποειδή και ανατριχιαστική μορφή που είχε καλυφθεί πριν.

Το κλεμμένο πάνελ από το 1934 δεν έχει επιστραφεί και παραμένει μυστήριο μέχρι σήμερα. Στις τελευταίες στιγμές ενός χρηματιστή από το Βέλγιο, αποκαλύφθηκε ένα σημείωμα όπου έγραφε ότι "ξεκουράζεται σε ένα μέρος όπου ούτε εγώ, ούτε κανένας άλλος, μπορεί να το πάρει χωρίς να προκαλέσει την προσοχή του κοινού". Παρά τις συνεχείς έρευνες, για το Πολύπτυχο παραμένει ατελής και το χαμένο της μισό δεν έχει βρεθεί.

Αυτός ο θρύλος γύρω από την κλοπή, τον πόλεμο, την αποκατάσταση και το μυστήριο, προσθέτει στην κληρονομιά του Πολύπτυχου της Γάνδης, κάνοντάς την όχι μόνο ένα από τα πιο σημαντικά έργα τέχνης αλλά και ένα από τα πιο συναρπαστικά κομμάτια πολιτιστικής ιστορίας.

**Pentimento: είναι η αλλαγή στη σύνθεση της ζωγραφικής που γίνεται από καλλιτέχνη.*

Michael J. Kurtz, America and the return of Nazi contraband, σελ. 24, Cambridge: Cambridge University Press (2004) ISBN 978-0-521-84982-1.

Bernhard Ridderbos, Henk Th. van Veen, Anne van Buren, Early Netherlandish Paintings: Rediscovery, Reception and Research, σελ. 53, Άμστερνταμ: Amsterdam University Press (2004) ISBN 90-5356-614-7.

Noah Charney, TED-Ed Original lessons feature the words and ideas of educators brought to life by professional animators.

Εικόνα 3. Τοποθεσία του πολύπτυχου εντός του Ναού Saint Bavo. Φωτογραφία: Tim Van de Velde / Bressers Architecten

Που παίζει τέχνη;

**Προδανεισθείς
χρόνος. Ο κόπος
του Καλλιτέχνη
μέσα από τα
έργα του Γιάννη
Παππά**

έως 27.07.2025

Μουσείο Μπενάκη

**Goya y Lucientes
Francisco, Los
Caprichos**

έως 30.09.2025

Εθνική Πινακοθήκη
- Μουσείο
Αλεξάνδρου
Σούτσου

**Παράρτημα
Ναυπλίου
Ιστορικά
προσωπεία - Ίχνη
παρουσίας**

έως 15.01.2026

Εθνική Πινακοθήκη

Περί ανθρώπων

έως 14.09.2025

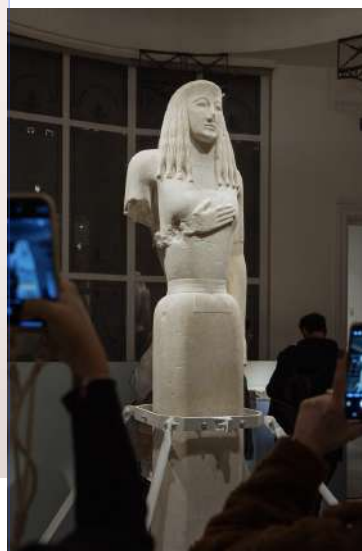
MOMus – Μουσείο
Φωτογραφίας
Θεσσαλονίκης

Κατερίνα Μοσχου

έως 01.05.2025

The Paddocks –
Contemporary Art
Gallery and
Residency Βόλος

Κυκλαδίτισσες. Άγνωστες Ιστορίες Γυναικών των Κυκλάδων

έως 04.05.2025

Μουσείο
Κυκλαδικής Τέχνης

Περικλής και Ντίκος Βυζάντιος: Ζωγραφικές Συγγένειες και Αντιθέσεις

έως 21.09.2025

Ίδρυμα Εικαστικών
Τεχνών και
Μουσικής B&M
Θεοχαράκη

Η συντακτική ομάδα

ΜΑΚΡΗ ΛΑΜΠΡΙΝΗ

Η Λαμπρινή Μακρή είναι απόφοιτη του Τμήματος Τεχνολόγων Περιβάλλοντος του Ιονίου Πανεπιστημίου, με κατεύθυνση τη Συντήρηση Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης. Εξειδικεύεται στη μουσειολογία, έχοντας ολοκληρώσει το διϊδρυματικό μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών (ΜΑ) Μουσειακές Σπουδές των Πανεπιστημίων Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ) και Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής (ΠΑΔΑ). Από το 2019 εργάζεται στο Υπουργείο Πολιτισμού, συμμετέχοντας σε έργα συντήρησης συλλογών και μνημείων σε όλη την Ελλάδα. Μεταξύ άλλων, τα επιστημονικά της ενδιαφέροντα περιλαμβάνουν τις δράσεις εξωστρέφειας και επικοινωνίας της επιστήμης, καθώς και την εφαρμογή των νέων τεχνολογιών στον τομέα του πολιτισμού.

ΔΡΙΒΑ ΒΑΣΙΛΙΚΗ

Η Βασιλική Δρίβα σπούδασε Αρχαιολογία και Ιστορία της Τέχνης στο ΕΚΠΑ και ολοκλήρωσε τις μεταπτυχιακές της σπουδές στο ίδιο πανεπιστήμιο με ειδίκευση στη Μουσειολογία. Εργάζεται ως δημοσιογράφος εστιάζοντας στο εκπαιδευτικό ρεπορτάζ και τα διεθνή νέα.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΚΑΚΟΔΕΙΠΝΑΚΗΣ

Ο Αλέξανδρος Κακοδειπνάκης είναι συντηρητής αρχαιοτήτων και έργων τέχνης, με σταδιοδρομία στο Υπουργείο Πολιτισμού από το 2019. Είναι κάτοχος του μεταπτυχιακού τίτλου (MSc) «Σχεδίαση Ψηφιακών Πολιτιστικών Προϊόντων» του ΠΜΣ «Πολιτισμική Πληροφορική και Επικοινωνία» του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Έχει συμμετάσχει σε έργα συντήρησης σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας, αποκτώντας πολύτιμη εμπειρία σε ποικιλία υλικών και τεχνικών. Παράλληλα, αξιοποιεί τις γνώσεις του στον προγραμματισμό και την ανάπτυξη τρισδιάστατων μοντέλων για τη δημιουργία ψηφιακών αναπαραστάσεων και την προβολή της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Η Μαρία Κουλιανού είναι απόφοιτη του τμήματος Θεωρίας και Ιστορίας της Τέχνης της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών. Κάνει πρακτική στο Peggy Guggenheim Collection στην Βενετία και τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα συμπεριλαμβάνουν θέματα Ιστορίας της Τέχνης, Μουσειολογίας αλλά και την σύνδεση αυτών με την επιστήμη της Συντήρησης.

**ΚΟΥΛΙΑΝΟΥ
ΜΑΡΙΑ**

**ΑΛΕΞΑΝΔΡΑΚΗ
ΕΙΡΗΝΗ - ΣΤΑΥΡΟΥΛΑ**

Η Ειρήνη-Σταυρούλα Π. Αλεξανδράκη είναι απόφοιτη του τμήματος Διαχείρισης Εκκλησιαστικών Κειμηλίων της Ανωτάτης Εκκλησιαστικής Ακαδημίας Θεσσαλονίκης και κατέχει δύο μεταπτυχιακούς τίτλους σπουδών: “Μουσειολογία και Διαχείριση Πολιτισμού” από το Α.Π.Θ. και “Φυσικές και Χημικές Μέθοδοι Διάγνωσης και Φθοράς Αντικειμένων Πολιτισμού” από το Τμήμα Χημείας του Α.Π.Θ. Είναι τελειόφοιτη του τμήματος Συντήρησης Αρχαιοτήτων και Έργων Τέχνης του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής και του μεταπτυχιακού προγράμματος “Διαχείριση Εκκλησιαστικών Κειμηλίων και Χριστιανικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς” από το Α.Π.Θ. Τα ερευνητικά της ενδιαφέροντα περιλαμβάνουν το μικροκλίμα των εκθεσιακών χώρων, τις οργανικές πτητικές ενώσεις και τον νοηματικό μουσειολογικό σχεδιασμό για αποθήκες μουσείων προσβάσιμες στο κοινό. Έχει συμμετάσχει σε συνέδρια και ημερίδες, ενώ έχει παρουσιάσει poster.

**ΤΣΙΡΟΥ
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ**

Η Ελευθερία Τσίρου είναι απόφοιτη του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής του Τμήματος Συντήρησης αρχαιοτήτων και έργων τέχνης. Εξειδικεύεται στην διατήρηση και διαχείριση πολιτισμικής κληρονομιάς που ολοκληρώνει το μεταπτυχιακό της στο Τμήμα Περιβάλλοντος του Ιονίου Πανεπιστημίου. Από το 2019 απασχολείται στον τομέα της συντήρησης έργων τέχνης με την συμμετοχή της σε διάφορα προτζεκτ του υπουργείου πολιτισμού αλλά και σε ιδιωτικές εταιρείες. Τα επιστημονικά της ενδιαφέροντα περιλαμβάνουν την ερευνά για βιώσιμα υλικά, καθώς και την εφαρμογή των νέων τεχνολογιών στον τομέα της συντήρησης.

Conserva Times

© 2025 ΠΑ.Σ.Ε.Σ.Α.Ε.Τ. | Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Το παρόν ηλεκτρονικό περιοδικό και το σύνολο του περιεχομένου του (άρθρα, εικόνες, γραφικά, σχέδια, φωτογραφίες κ.ά.) αποτελούν πνευματική ιδιοκτησία του ΠΑ.Σ.Ε.Σ.Α.Ε.Τ. και προστατεύονται από την ελληνική και διεθνή νομοθεσία περί πνευματικής ιδιοκτησίας.

Το περιεχόμενο του περιοδικού διατίθεται με άδεια Creative Commons Αναφορά – Μη Εμπορική Χρήση – Όχι Παράγωγα 4.0 Διεθνές (CC BY-NC-ND 4.0).

Επιτρέπεται η αναπαραγωγή και διανομή μόνο:

- Αναφορά δημιουργού (ΠΑ.Σ.Ε.Σ.Α.Ε.Τ.),
- Μη χρήση για εμπορικούς σκοπούς,
- Καμιά τροποποίηση ή δημιουργία παραγώγων έργων βάσει του περιεχομένου.

Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την άδεια, επισκεφθείτε:
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.el>

Για εμπορική χρήση, χορηγίες ή αιτήματα συνεργασίας, επικοινωνήστε
στο: pasesaet@gmail.com.

 [pasesaet_swmateio](https://www.instagram.com/pasesaet_swmateio)